

RAPORT ȘTIINȚIFIC

privind implementarea proiectului în perioada mai – decembrie 2018

În intervalul acoperit de prezentul raport, mai–decembrie 2018, cercetarea în cadrul proiectului *Dezacord și toleranță în Transilvania habsburgică: O istorie socio-politică a protestelor ortodoxe (anii 1740–1760)*, cod PN-III-P1-1.1-PD-2016-0296, a debutat și s-a derulat în conformitate cu planul de activități definit la momentul contractării, fiind atinse cu succes toate obiectivele fixate pentru Etapa 1 de implementare.

A. Activitatea de cercetare fundamentală:

În cele opt luni scurse de la demararea proiectului, activitatea de cercetare a vizat realizarea primilor pași în direcția reconstituirii biografiei colective a participanților la mișcările de protest, într-un parcurs care va fi continuat în etapele ulterioare ale implementării proiectului. Pentru această etapă inițială au fost prevăzute trei direcții principale de investigație, anume:

1. Fixarea bazelor teoretice și metodologice ale cercetării. Fundamentală pentru orice demers de cercetare, documentarea în vederea ancorării teoretice și metodologice a propriei abordări a constituit un element central al activității de început a proiectului, dată fiind nevoia de a defrișa un teritoriu istoriografic foarte puțin explorat anterior. Cele două componente ale propunerii de cercetare, lectura în cheie socială a disidenței ortodoxe din Transilvania și analiza practicilor politice ale categoriilor subordonate implicate în acțiunile de protest de la mijlocul secolului al XVIII-lea, nu au fost nicicând asumate ca teme de investigație istorică distincte. Totuși, sub alte unghiuri, ele au făcut obiectul unei istoriografii adesea polemice, interesate mai cu seamă de confruntarea confesională pe care o atestă, între cele două opțiuni religioase aflate în acel moment la îndemâna românilor ardeleni. Urmărirea dinamicii subiectului în scrierile istorice aparținând autorilor greco-catolici și ortodocși și, mai ales, a cvasi-monopolului exercitat de cei din urmă asupra istoriei ecleziastice în perioada 1948–1989 m-au condus spre a căuta motivele profunde pentru care dezbaterea istoriografică se află blocată de atâta vreme în același punct. Demersul s-a concretizat într-o comunicare susținută la conferința Society for Romanian Studies desfășurată la București în iunie 2018, în care am subliniat eforturile Bisericii Ortodoxe Române de a remodela amintirea violențelor comunitare din secolul al XVIII-lea în încercarea de a echivala ortodoxia cu românismul, cu efectul renunțării la studierea formelor propriu-zise ale rezistenței (detaliile complete se regăsesc în paragraful despre Rezultate și diseminare).

În absența unor repere convenabile din interiorul spațiului românesc, comparația cu zonele europene mai bine studiate s-a impus de la sine pentru a contura de manieră definitivă cadrul conceptual sub care va evolua analiza prosopografică și cea dedicată manifestărilor politice ale rezistenței religioase. Parcurgerea literaturii de specialitate și permanenta revenire la situația specifică a Transilvaniei au evidențiat cu mai multă forță atât avantajele, cât și limitele informației documentare pe care se sprijină cercetarea de față. Reflecțiile critice pe marginea dificultăților ridicate de prelucrarea anchetelor judiciare, interogatoriilor, conșcripțiilor confesionale etc. au stat la originea comunicării prezentate la atelierul dedicat discutării surselor premoderne și

moderne românești organizat la Institutul „Nicolae Iorga” în septembrie 2018 (detalii complete mai jos).

În același timp, a fost încheiată cu succes identificarea și colectarea surselor documentare deja publicate pe subiectul tensiunilor confesionale din Transilvania. Ele constituie baza de pornire pentru următoarea etapă de populare a bazei de date cu primele informații, astfel încât, pe măsură ce investigațiile arhivistice vor aduce noi date, acestea să fie comparate și integrate alături de cele cunoscute. Ele au permis, totodată, desfășurarea primelor teste pentru stabilirea funcționalităților prevăzute pentru baza de date, facilitând în mod semnificativ operațiunile de selectare a soluțiilor digitale descrise în continuare. Deși se poate aprecia că cea mai consistentă parte a efortului de documentare în biblioteci s-a încheiat odată cu această etapă, exploatarea bibliografiei va continua la un alt ritm pe toată perioada de derulare a proiectului.

2. Inițierea demersurilor de cercetare pentru identificarea surselor arhivistice și manuscrise în colecții din țară și străinătate. Recuperarea informațiilor rămase inedite din fondurile și colecțiile arhivelor românești și străine reprezintă o miză esențială a propunerii de cercetare. Lărgirea bazei documentare pentru cunoașterea mișcării de protest din anii 1740–1760, mai ales prin includerea mărturiilor mărunte create de o birocrăție tot mai eficientă și a atestărilor privitoare la liderii locali ai opoziției religioase înainte și după obținerea toleranței, este componenta din care derivă toate celelalte obiective asumate prin proiect și se va regăsi pe tot parcursul desfășurării lui. În această primă etapă, în paralel cu cele două stagii de cercetare detaliate mai jos, accentul a stat pe selectarea și ierarhizarea colecțiilor din arhivele deja indicate ca ținte ale unor deplasări viitoare (România – filialele județene din principalele orașe din Transilvania, Austria – Viena, Ungaria – Budapesta, Serbia – Novi Sad), în funcție de potențialul lor de a răspunde întrebărilor cercetării.

Identificarea documentelor relevante a fost în bună măsură facilitată de transpunerea în ultimii ani în mediul online a structurii fondurilor arhivistice sau chiar a unora dintre inventarele vizate direct în cadrul proiectului (<http://arhivelenationale.ro/site/>; <http://www.oesta.gv.at/>; <http://mnl.gov.hu>; <http://www.arhivvojvodine.org.rs/>), ceea ce va permite o mult mai precisă planificare a stagiilor de cercetare. Semnalează, totuși, existența unor discrepanțe majore atât în ceea ce privește descrierea unităților arhivistice, dar mai ales între informația disponibilă online și realitatea din sala de studiu. Nu o dată s-a întâmplat să descopăr în inventarele clasice ale Arhivelor Naționale ale României că fondul studiat conținea mult mai multe documente decât cele indicate pe website. O altă problemă majoră o reprezintă fondurile nedate în cercetare din lipsa instrumentelor de evidență, lăsând în afara analizei informații care ar putea să fie unice.

Pe baza documentelor editate parcurse și a vederii de ansamblu asupra surselor arhivistice inedite care acoperă tema de cercetare a proiectului se poate aprecia cu mult mai multă precizie extensiunea cantitativă și tematică a materialului documentar care trebuie prelucrat. Devine așadar posibilă direcția anticipată deja din propunerea de proiect privind selectarea unor studii de caz pentru care se păstrează informațiile cele mai complete și variate, astfel încât activitatea de cercetare prosopografică să poată da rezultatele cele mai bune în etapele viitoare.

3. Selectarea soluțiilor digitale necesare în etapele ulterioare de dezvoltare a bazei de date și a aplicației care o va găzdui. Realizarea unei baze de date cu informațiile cantitative și calitative despre dezacordul religios, accesibilă printr-o aplicație online, constituie o componentă

esențială a proiectului de cercetare, mai ales în ceea ce privește partea de analiză a biografiei colective a participanților la proteste. Fiind etapa de început, în 2018 au fost prevăzute o serie de activități de organizare și pregătire, fundamentale pentru dezvoltarea pe mai departe a acestor elemente. Astfel, în conformitate atât cu obligațiile stabilite prin contract, cât și cu nevoile practice ale proiectului, din primele luni de implementare a fost rezervat un domeniu web și apoi dezvoltat un site cu informații despre derularea cercetării, care a fost gândit pentru găzduirea viitoarei baze de date (<https://www.dat18.ro>). De asemenea, a fost realizată o siglă a proiectului, care să-i confere o identitate vizuală proprie. Având în vedere adresabilitatea întregii cercetări, site-ul a fost dezvoltat și va fi menținut în paralel în limbile engleză și română.

Faza de concepere a arhitecturii bazei de date a debutat și ea îndată după demararea cercetării, fiind evaluate mai multe soluții tehnice. În final am optat pentru introducerea primară a datelor într-o bază relațională creată în programul Microsoft Access, cu avantajul păstrării unei copii de siguranță pe un hard-disk local și fără dezavantaje notabile în comparație cu soluțiile MySQL, din moment ce nu va exista decât un singur utilizator. Definirea câmpurilor viitoarei baze de date a fost o operațiune complexă, întrucât au trebuit luate în calcul atât cerințele analitice, cât și tipurile de informații pe care le conțin sursele, dar și specificul acestora, de la seturi de date mai bine structurate (vezi conscripțiile fiscale, care cuprind nume și cifre) la sursele cu caracter preponderent narativ (interogatoriile, anchetele confesionale).

Pentru găzduirea și accesarea ei online au fost comparate mai multe servicii cloud integrate de tip SaaS, în cele din urmă alegând soluția oferită de Zoho, care include găzduirea paginii web și a bazei de date, crearea site-ului, importarea datelor din baza MS Access într-o aplicație proprie și publicarea ei pe internet, cu posibilități multiple de definire a termenilor de căutare. Cele câteva teste efectuate până acum cu un număr limitat de date extrase din documentele publicate au demonstrat potențialul de dezvoltare al aplicației. Într-o notă mai puțin optimistă, este locul aici și pentru a nota problemele întâmpinate în decontarea cheltuielilor înregistrate sub acest capitol. Pentru a beneficia de tarifele cele mai convenabile, atât suita Microsoft Office, cu programul Access inclus, cât și suita de servicii Zoho au fost achiziționate în variantele destinate utilizatorilor particulari, costurile licențelor comerciale fiind mult mai ridicate, ceea a însemnat însă suportarea sumelor din resurse proprii. Cel puțin pentru proiectele de tip postdoctoral, în care există un singur cercetător implicat, utilizarea licențelor personale ar trebui să fie încurajată, inclusiv prin crearea cadrului pentru justificarea acestor cheltuieli.

B. Stagii de cercetare arhivistică:

Investigațiile arhivistice prevăzute a se desfășura în cadrul proiectului au fost distribuite de-a lungul întregii perioade de derulare a acestuia. Etapa din 2018 a inclus două astfel de stagii de cercetare, de aproximativ două săptămâni fiecare, pentru identificarea documentelor inedite:

1. Arhiva Națională a Ungariei, Budapesta (5–22 iulie 2018). Cea mai mare parte din fondurile arhivistice create de instituțiile centrale ale administrației Transilvaniei au fost transferate la finalul secolului al XIX-lea în arhivele de la Budapesta, care sunt astăzi o oprire obligatorie pentru orice cercetător al istoriei provinciei. Stagiul a vizat două secțiuni precise din colecțiile Guvernului Ardelean (*F53: Gubernium Transylvanicum in politicis*) și Tezaurariatului (*F234: Erdélyi fiscalis levéltár*). Ambele au condus la descoperirea unor informații bogate referitoare la dezacordul religios și la atitudinea autorităților în anii 1740–1750, ca și în legătură cu

dezvoltarea instituțională a eparhiei în timpul păstoririi episcopului Dionisije Novaković în deceniul al șaptelea. Existența unor inventare detaliate și faptul că fondurile avute în vedere cu această ocazie erau disponibile în copii microfilmate a facilitat în mare măsură sarcina navigării rapide printre mii de documente și fotografierea celor cu relevanță pentru proiect, fiind realizate peste 3.500 de copii digitale ale documentelor.

2. Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Sibiu (23 septembrie–5 octombrie). Sibiu este un loc însemnat pe harta proiectului, întrucât în cea mai mare parte a secolului al XVIII-lea orașul a funcționat ca o capitală a Transilvaniei, în vreme ce magistratul urban și-a exercitat autoritatea asupra multora dintre satele care au jucat un rol principal în timpul protestelor ortodoxe. Această dublă poziționare se regăsește reflectată în colecțiile Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, care deține documente create de autoritățile militare și fiscale habsburgice, alături de acte provenite de la oficialii locali sași. Stagiul de cercetare a oferit ocazia explorării în detaliu a fondurilor arhivistice relevante (*Comandamentul general al armatei austriece din Transilvania, Magistratul orașului și scaunului Sibiu, Acte fasciculare – seria G: Probleme religioase, Urbarii și conscripții*). În total au fost identificate și fotografiate peste 1.000 de file de documente inedite, acoperind de la relatări despre opoziția religioasă la conscripții fiscale. Ele furnizează mărturii extinse atât despre oamenii aflați în spatele tulburărilor religioase din deceniile cinci–șase, cât și despre acțiunile lor pentru promovarea ortodoxiei bizantine la nivelul satelor.

Deși plusul de informație adus de cele două stagii de documentare se va vedea pe de-a întregul doar pe măsura elaborării bazei de date și a analizelor pe care ea le va permite, accesul la câteva surse inedite până în prezent mi-a permis să completez informațiile existente pentru două din temele de investigație. Prima dintre ele, dedicată consecințelor pe care le-a avut apariția Rusiei ca protector al ortodocșilor din Monarhia Habsburgilor, urmează să facă obiectul unei prezentări la o conferință organizată la Bruxelles la începutul lunii decembrie. Cealaltă, având ca subiect mecanismele militante care au stat în spatele răspândirii dezacordului religios, studiate pornind de la anchetele conduse de autoritățile ardelene, a fost deja acceptată pentru publicare (vezi paragraful următor).

C. Rezultate și diseminare:

Fiind la începutul parcursului de cercetare, cu obiective orientate spre direcții ce urmează a fi dezvoltate în etapele succesive, livrabilele asumate reflectă inevitabil acest fapt, prin ponderea însemnată a rezultatelor din afara ariei științifice, dar esențiale pentru susținerea cercetării. Sunt incluse aici:

- Realizarea site-ului web al proiectului, cu versiuni complete atât pentru limba engleză, cât și română.
- Achiziționarea echipamentelor informatice necesare activității de cercetare, respectiv un laptop și un SSD extern, folosite pentru prelucrarea și stocarea datelor obținute în cursul investigațiilor arhivistice.
- Selectarea și achiziționarea serviciilor digitale necesare pentru realizarea bazei de date și implementarea aplicației online.

În același timp, indicatorul scientometric minimal propus pentru această etapă (participarea la o conferință internațională) a fost integral îndeplinit și depășit, profitând de invitațiile primite pentru a face cunoscut proiectul printre cercetătorii cu preocupări similare. La nivel editorial, deși inițial nu era prevăzută publicarea vreunui studiu în această etapă, documentarea abundentă mi-a permis să devansez redactarea lui și trimiterea spre publicare, acceptarea într-una din cele mai importante reviste din România asigurând vizibilitate cercetării.

Manifestări științifice naționale și internaționale:

- Radu Nedici, „Embodying the nation: Memory, symbols, and identity in 20th century Orthodox narratives of 18th century religious dissent”, la conferința internațională *#Romania 100: Looking forward through the Past*, Society for Romanian Studies. București, 26–29 iunie 2018.
- Radu Nedici, „Spre o istorie socială a disidenței religioase. Un inventar al surselor referitoare la protestele ortodocșilor din Transilvania la mijlocul secolului al XVIII-lea”, la atelierul *Sursele unei istorii (pre)moderne românești în Moldova și Valahia*, Institutul de Istorie N. Iorga. București, 21 septembrie 2018.
- Radu Nedici, „Patrons from the East: Russia and the Orthodox Public in Habsburg Transylvania, 1740s–1750s”, la conferința internațională *Addressing the Public Abroad: Strategies of Cultural and Public Diplomacy in the Early Modern Habsburg World (1550–1750)*, Universiteit Gent & Österreichische Akademie der Wissenschaften. Bruxelles, 6–7 decembrie 2018.

Studii acceptate în reviste indexate în baze de date internaționale:

- Radu Nedici, „Cum să pornești o revoltă în veacul al XVIII-lea: activism, adunări publice și propagandă în comunitățile ortodoxe din Transilvania, 1740–1760”, în *Revista Istorică*, XIX, 2018 (acceptat spre publicare).

D. Concluzii:

Așa cum o arată datele prezentate în paginile anterioare, cercetarea efectuată în anul 2018 în cadrul proiectului *Dezacord și toleranță în Transilvania habsburgică: O istorie socio-politică a protestelor ortodoxe (anii 1740–1760)* a respectat pe deplin planul și obligațiile asumate prin proiectul inițial corespunzătoare Etapei 1. Sub raportul rezultatelor științifice, se constată depășirea criteriilor scientometrice inițiale, dar, mai ales, racordarea foarte rapidă la istoriografia europeană, dovedită de participările la conferințe din acest an, ca și de invitațiile deja confirmate pentru etapa următoare. Sub raport organizatoric și al managementului au fost atinse în termenele fixate toate ținutele cerute pentru stabilirea cadrului cercetării, documentarea bibliografică și arhivistică și selectarea soluțiilor digitale necesare dezvoltării proiectului în etapele ulterioare. Lucrul a fost posibil grație unei colaborări excelente între directorul de proiect și mentor, precum și susținerii instituționale primite din partea Universității din București.

București, 25 noiembrie 2018

Director de proiect,
Lect. Dr. Radu Nedici